

Szolmizálás — hangjegyírás — zsoltáréneklés

Loys Bourgeois: *A muzsika igaz útja*. Fordította Jeney Zoltán. Szakmailag átnézte, a jegyzeteket készítette és az utószót írta Ferenczi Ilona, Budapest 2003.

A genfi zsoltárdallamok szerzőjéről, Bourgeois-ról kevesen tudják, hogy zeneszerzői és pedagógiai munkásságával párhuzamosan zeneelméleti jegyzetet is készített tanítványai és főként a felnőtt olvasók számára.

Bourgeois (* 1510 és 1515 között, †1560 után) Kálvin János követője volt, az ő tanácsára és hívására érkezett Genfbe, ahol mint énekes és a kórustagok tanítója működött. Mindennap 11-től 12-ig tanította a zsoltárdallamokat azoknak a gyermekeknek, akik az istentiszteleteken az éneklést vezették. Hogy a zenetanítást és tanulást könnyebbé, egyszerűbbé, sőt a felnőttek számára is elérhetővé tegye, zeneelméleti jegyzetet írt a kottaolvasás és az éneklés szabályairól. Munkáját a genfi emberek nyelvén, franciául fogalmazta meg, azon a nyelven, amelyen az új istentiszteleti liturgia is megszólalt. Bourgeois ezt a traktátust saját költségén nyomtatta ki 1550-ben.

A muzsika igaz útja c. könyvecske a solmizálás, hangjegyírás és a zsoltáréneklés témakörben három nagy részre, azokon belül tizenkét fejezetre tagolódik. Az első fejezetben a zene alapjait ismerhetjük meg, a Guido-féle kéz hexachord-rendszerére épülő teljes hangkészletet. A háromféle hexachord használatához Bourgeois újfajta mutációs elvet, egyszerűbb solmizációt javasol, amely megkönnyíti a hexachordok közti átmenetet. A második fejezetben a helyes éneklésről, az intonációról értekeznek, valamint a művekben előforduló kivételes esetekről, így például néhány teljes záratról, melyet félhanggal (= diézissel) intonálunk. A fejezet végén a kisebb figyelemre méltó jelek: ismétlőjel, utalójel, azaz a custos és a nyugvópont magyarázata található.

A többszólamú zene kialakulásával és fejlődésével párhuzamosan a hangjegyírás, a művek lejegyzése is változott. A hangjegyírás XVI. századi állapotáról olvashatunk Bourgeois traktátusának második részében, a harmadiktól a tizedik fejezetben. Mivel magyar nyelven mindeztidáig nem jelent meg tankönyv a fehér menzurális notációról (sem a korábbi többszólamú zene notációjáról), érdeklődésünket talán leginkább ezek a fejezetek kelthetik fel. Szó van bennük a hangok és a szünetek korabeli elnevezéséről, szabályok szerinti használatáról, a szöveges éneklés szótagolását megkönnyítő összekötött hangok, hangcsoportok, ún. ligatúrák alkalmazásáról, azok szabályairól, a különböző menzurális jelekről, továbbá a mai használattól eltérő értéknevelő pontokról és a kolorálásról, mely bár eredetileg egyharmad értékvesztéssel járt, Bourgeois korában egyszerű pontozott ritmussá változott. Világos magyarázatot kapunk a magyar használatban (és más nyelven is) jelentéstorzuláson átment

taktus szóról, mely az ütést (= mérőütést), az alapegységet és nem az ütemet, a menzúrát jelentette.

Bár a fehér menzurális notáció kialakulásakor a műveket vagy hármas vagy kettes menzúrában (perfect ill. imperfect tempus-ban) jegyezték le, az alapegységek változásával az ütemkeret elnevezése is megváltozott. A proporciós jelek használatával az alapegység, a taktus értéke a jelben foglalt számtól vagy a jel tartalmától függően csökkent vagy növekedett többszörösére, s ennek megfelelően az ütemek is módosultak. A XVI. század közepén igen gyakori a proportio tripla és a sesquialtera, sőt a modus minor is, melyek a diminuálás révén jönnek létre. A prolatio használatában viszont augmentáló irányban történik a proporcionálás.

Leírásában Bourgeois többször hivatkozik korábbi elméletírók, így Gaffurio, Ornitoparchus, Frosch, Heyden, Listenius és Wollick munkáira, melyeket Európa-szerte használtak tankönyvként a zeneoktatásban. Bourgeois traktátusa ezeknél kevesebb is, több is. A hangjegyzés összefoglalását általában eléggé szűkre szabja és csak azt tárgyalja, ami a gyakorlatban is megvalósult. A már említett szolmizációs könnyítéssel kívül viszont további újdonságokkal is szolgál a gyakorlati zenélésre vonatkozóan. Az *átkötés vagy szinkópálás és a semiminimák éneklésének módja* c. fejezetben a szinkópáló jelenséggel és a szinkópa lényegével ismertet meg, a semiminimák páronkénti előadásánál pedig felveti az egyenlőtlen hangok elvét.

A zsoldárok lapról éneklésének egyszerű módjáról és az istentiszteleti zene helyes használatáról szól a traktátus harmadik része, mely egyben gyakorlati útmutatót nyújt a szöveggel törtéző énekléshez és a zsoldárok közös énekléséhez. Ezt a részt Bourgeois valószínűleg olyan tehetségesebb tanulók számára írta, akik a menzurális hangjegyzést már elsajátították, s most a zsoldározás alapjait akarják másoknak megtanítani.

Bourgeois zeneelméleti traktátusát Ian Roy-nak az *Olvasóhoz* intézett *Négy-soros* versikéjével ajánljuk tanulmányozásra:

*Ha a zenetudás kútját
Papír- s pergamenből mered,
Gammaut helyett elővegyed
A muzsika igaz útját!*

Ferenczi Ilona

Mivel a szemlerovatunkban ismertetett folyóiratok jobbára egyetlen magyarországi és határon túli magyar könyvtárban sem található meg, szeretnénk lapunk olvasói számára a jövőben lehetővé tenni, hogy —akár visszamenőleg is— elolvashassák azon cikkeket, amelyek lapszemlénkből érdeklődésüket felkeltették. Kérjük, ilyen irányú igényüket írásban jelezzék Társaságunk levelezési címén.